

עורכת: ד"ר אסתי ובמן
כרך 10, גיליון מס' 1, 5 בינואר 2020

תוניסיה: מבוי סתום פוליטי וזעם ציבורי גובר

דניאל זיסנויין*

ב-12 בדצמבר 2019, ביקש חביב ג'מאלי, ראש הממשלה המיועד של תוניסיה, ארכה נוספת מנשיא תוניסיה קייס סייד להרכיב ממשלה. ג'מאלי, מהנדס חקלאות בהכשרתו ששימש בעבר כשר זוטא, הוא נציג תנועת אל-נהדה האסלאמית, קיבל את המנדט להרכיב ממשלה בחודש נובמבר, אך התקשה מאז לעמוד במשימתו. השיחות להרכבת קואליציה של מפלגות נתקלו עד כה בקשיים שונים, בין השאר על רקע הרכב הפרלמנט החדש שנבחר בעקבות הבחירות שנערכו באוקטובר. המפלגות המרכזיות שהשתתפו בבחירות הן **נידאא תוניס**, מפלגה "חילונית" שהוביל הנשיא בגיי קאיד אסבסי שנפטר ביולי 2019 הסובלת מפיצולים פנימיים; **תחיא תוניס** בהנהגת ראש הממשלה היוצא יוסוף שהיד שפרש מ**נידאא תוניס**; **קלב תוניס** בהנהגת איל ההון נביל קארווי; מפלגת "הזרם הדמוקרטי" המעוניינת לחזק את הדמוקרטיה במדינה; **אל-נהדה**; ו"תנועת העם", מפלגת שמאל. בפרלמנט החדש אף מפלגה אינה מחזיקה ביותר מרבע מסך 217 המושבים-מציאות המאפשרת לכל מפלגה להציג דרישות רבות כתנאי להצטרפות לקואליציה שג'מאלי מבקש לכוון. כמה מפלגות מרכזיות הודיעו זה מכבר כי לא יצטרפו לממשלה החדשה בכל מקרה, או יעשו זאת רק אם מפלגות יריבות לא יטלו בה חלק, או רק בתנאי שיקבלו בממשלה החדשה תיקים מיניסטריאליים מסוימים. ג'מאלי, אשר קודם לכן הביע ביטחון ביכולתו להרכיב ממשלה בהקדם, הודה כי לא יצליח לגייס את תמיכתן של מפלגות מובילות והצהיר כי יפעל כעת לגייס חברי פרלמנט עצמאיים לתמיכה בממשלתו המתגבשת. ממשלה כזאת, לדעת פרשנים תהיה לא קוהרנטית ומפוצלת, ותתקשה לתפקד בצורה יעילה.

המבוי הסתום הפוליטי הוא ביטוי נוסף לקשיים בהם מצויה תוניסיה בחודשים האחרונים. תוניסיה, חלוצת מהפכות "האביב הערבי" של 2011 נחשבת לסיפור ההצלחה הכמעט בלעדי של מהפכות אלה. היא אימצה חוקה חדשה שהניחה את היסודות למשטר דמוקרטי, קיימה כבר כמה מערכות בחירות מוצלחות לנשיאות ולפרלמנט ויזמה תהליך צדק מעברי (Transitional Justice) לליבון עוולות המשטרים הקודמים. אולם, ה"הצלחה" הזאת אינה מנחמת את הציבור התוניסאי, המתמודד עם קשיים כלכליים מתמשכים, מפגין ניכור כלפי המערכת הפוליטית, ובתוך כך חושש להמשך תהליך המעבר לדמוקרטיה במדינה. סקירה זו תאיר חלק מהתפתחויות אלה ותצביע על המגמות הקיימות כיום בחברה ובפוליטיקה התוניסאית.

* דניאל זיסנויין הוא עמית מחקר במכון טרומן באוניברסיטה העברית בירושלים. מחקריו עוסקים בהיסטוריה ופוליטיקה של תוניסיה המודרנית.

בחודשים האחרונים מתרבים הסימנים לסלידה הגוברת של אזרחי תוניסיה מהמערכת הפוליטית הקיימת. תחושות אלה מונעות בראש ובראשונה מקשייה הכלכליים של המדינה. אלה כוללים אבטלה גבוהה (15 אחוזים על פי נתונים רשמיים וכנראה אף יותר בקרב צעירים), אינפלציה (כ-7 אחוזים) ועליית מחיריהם של מוצרי צריכה. מגזרים רבים במשק התוניסאי עדיין נשלטים על ידי מונופולים שמונעים את צמיחתו של מגזר פרטי תחרותי. התקציב הממשלתי גבוה ומנופח, וכך גם הביורוקרטיה הממשלתית. האיגוד המקצועי התוניסאי (UGTT) שומר בחירוף נפש על האינטרסים שלו ומקשה אף הוא על שינויים כלכליים. פעילי האיגוד, שיש לו שרשים עמוקים בפוליטיקה התוניסאית סייעו בתקופה שלאחר המהפכה בניסוח החוקה החדשה ובשמירה על יציבות המערכת הפוליטית. משקיעים זרים נרתעים מהשקעות במדינה בשל המערכת הבנקאית המיושנת והרגולוציה הפיננסית הבעייתית. אלה מצטרפים להתדרדרות ברמת השירותים הממשלתיים לאזרחים ולתחושה הרווחת בציבור שמשרדי הממשלה נגועים בשחיתות. חלק מהקשיים הכלכליים הם תוצאה של שינויים מבניים בהמלצת הבנק העולמי וקרן המטבע הבינלאומית, שממשלת תוניסיה מנסה לקדם מאז המהפכה. על כך יש להוסיף שלחלק מהציבור התוניסאי היו ציפיות לא מציאותיות לשיפור מידי ומהיר במצבם הכלכלי לאחר המהפכה. המערכת הפוליטית במדינה ביכרה לאחר המהפכה לטפל קודם כל ברפורמות הפוליטיות שהיו נחוצות וחששה לנקוט צעדים כלכליים לא פופולריים. קשה בדיעבד לקבוע אם העדפה זו הייתה החלטה נבונה או לא. מכל מקום, הציבור זועם על הממסד הפוליטי במדינה ורואה בו את האחראי למצוקתו.

תחושות אלה באו לידי ביטוי בשתי מערכות הבחירות לנשיאות ולפרלמנט בחודש אוקטובר האחרון. אזרחי תוניסיה דחו את מועמדי המפלגות לתפקיד הנשיא, ובאופן מפתיע העניקו את הניצחון למועמד עצמאי, נטול כל ניסיון פוליטי, קייס סייד. הלה, פרופסור למשפט חוקתי ניהל מערכת בחירות צנועה שהתמקדה במפגשים ישירים בינו לבין הציבור. סייד לא נודע כנאם כריזמטי (רבים בציבור מכנים אותו "רובוקופ" בשל התנהלותו המגושמת למדי, שנעדרת חום ורגש) ושיווק לציבור בעיקר את יושרו ואת היותו חף מכל הטיה מפלגתית. הוא הצליח לתעל את הסנטימנט האנטי-ממסדי לטובתו והגיע לניצחון מפתיע, בו ביטאו המצביעים את התנגדותם להמשך קיום הסטטוס קוו הפוליטי במדינה. בבחירות לפרלמנט המצביעים הצביעו ברגליים ונמנעו מלהגיע לקלפיות. אחוז ההצבעה הסופי עמד על 41.3 אחוזים בלבד לעומת 67.7 אחוזים בבחירות שנערכו ב-2014. אלה שהצביעו העניקו עדיפות למועמדים עצמאיים על פני מפלגות פוליטיות מרכזיות, ואף מפלגה, כאמור, לא זכתה ברוב פרלמנטרי. תנועת **אל-נהדה** האסלאמית זכתה ב-52 מושבים, מספר גבוה יחסית, אך פחות מ-69 המושבים שהיו לה בפרלמנט היוצא. אובדן המושבים של **אל-נהדה** מעניין במיוחד מכיוון שהתנועה, שנרדפה בתקופת משטרו של זיין אל-עאבדין בן עלי לפני המהפכה, נהנתה אחרי המהפכה מדימוי של תנועה "טהורה", שאינה נגועה בשחיתות ולא נתפסה כחלק מהממסד הפוליטי. לטוב ולרע, **אל-נהדה** נתפסת כעת בעיני הציבור כמרכיב אינטגרלי של החיים הפוליטיים במדינה, שאינה ייחודית יותר ממפלגות אחרות. בתקופה האחרונה העדיפה **אל-נהדה** להתרחק מהאידיאולוגיה הדתית ולטפח דימוי מתון של מפלגה שמרנית בעלת אוריינטציה דתית, בהמשך לתפיסה של "דמוקרטיה מוסלמית" שאימצה בעבר. דווקא לקראת הבחירות לפרלמנט שבה **אל-נהדה** לרטוריקה דתית יותר, אשר ככל הנראה התקבל בברכה על ידי תומכיה ומנע מפלה גדולה יותר בקלפיות.

המפלגה שזכתה במקום השני בבחירות לפרלמנט היא מפלגת **קלב תוניס** הפופוליסטית בראשותו של איל ההון נביל קארווי (שהתמודד גם בבחירות לנשיאות). ההישג מעניין מכיוון שקארווי יושב במעצר מאז חודש אוגוסט בחשד לעבירות הון. עם זאת, המסרים שלו בדבר נכונותו לסייע לעניים, שנשכחו על ידי המערכת הפוליטית, עוררו עניין בקרב המצביעים. **קלב תוניס** הצהירה בעבר על סירובה להצטרף לממשלה בראשות **אל-נהדה** ודבקה בעמדה זו גם אחרי הבחירות. תוצאות הבחירות מעידות שוב על השינויים בנוף הפוליטי התוניסאי, שבכל מקרה טרם התייצב מאז המהפכה.

גם מוסד הנשיאות עובר טלטלה בעקבות בחירתו של קייס סייד. הלה אמנם זכה בניצחון משמעותי (72.71 אחוזים מקולות המצביעים) וקידם את עצמו כמועמד חיצוני, מנותק מהאליטה הפוליטית, אולם, תכונות אלה, שסייעו לו במערכת הבחירות עשויות להקשות על נשיאותו. סייד דחה את הרעיון להקים מפלגה משלו ותקף מפלגות אחרות שניסו להתקרב אליו. בהיעדר מפלגה משלו וללא סיעות בפרלמנט התומכות בו, סייד יתקשה לקדם את מדיניותו בפרלמנט למרות המנדט שקיבל. בסופו של דבר, הנשיא החדש, הפרלמנט הנבחר והממשלה החדשה (שיש לקוות שתקום במהרה) יצטרכו למצוא דרך להבטיח את המשך קיומה של ה"הצלחה" התוניסאית ולא לשקוע למציאות של חוסר יציבות אשר תאיים על ההישגים שהושגו. תוניסיה אמנם הוכיחה בעבר כי יש ביכולתה לעשות זאת, אך לנוכח המבוי הפוליטי הסתום, משימה זו נראית כעת קשה מתמיד.